

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

بازتاب انواع تلمیح در اشعار آیینی محمد علی مجاهدی

۱- ناهید گلستانی پور ۲- علی محمد گیتی فروز

۱- کارشناسی ارشد، زبان و ادبیات فارسی، پیام نور مرکز خرمشهر، خرمشهر، ایران

۲- دکترای ادبیات فارسی، پیام نور اهواز، اهواز، ایران

anahitagol@gmail.com

gitiforuz_ali@yahoo.com

چکیده

هدف پژوهش حاضر، بازتاب انواع تلمیح در اشعار آیینی محمد علی مجاهدی است و نگارنده بر آن است که با تعریف این اصطلاحات و ارائه نمونه ها و مصداق های عینی از اشعار این شاعر صاحب سبک ایران، کارکردهای این پدیده را به شیوه ای توصیفی- تحلیلی نشان دهد و میزان خلاقیت شاعر را در آفرینش های زبانی بررسی نماید. برای تدوین این پژوهش بر پایه‌ی روش مطالعه و فیش برداری، یادداشت برداری و سایت های معتبر، تحقیقات کتابخانه ای، مقالات و پایان نامه های صورت گرفته که با موضوع مرتبطند. نتایج این پژوهش نشان داد تلمیحات استفاده شده در شعر محمد علی مجاهدی، تلمیح به آیات قرآن، احادیث، پیامبران از جمله حضرت ابراهیم (ع)، حضرت موسی (ع)، حضرت یعقوب (ع)، حضرت عیسی (ع)، حضرت مریم (ع) و امامان هستند. محمد علی مجاهدی همچنین از تلمیح به عارفان و پارسایان از جمله سلیمان، اویس قرنی و تلمیح به عناصر اساطیری همچون جام جهان بین، سیمرغ و هما استفاده کرده است. در بین انواع تلمیح وی به تلمیحات قرآنی و پیامبران توجه بیشتری نموده است.

کلمات کلیدی: تلمیح، اشعار آیینی، محمد علی مجاهدی

۱. مقدمه

نویسندگان و شاعران ادبیات فارسی همواره از قرآن و احادیث و روایات و داستان های دینی بهره مند بوده و هستند؛ و بازتاب این بهره وری را در خلال یافته ها و اشعارشان به صورت های گوناگون آورده اند. شعر آیینی تاریخچه ای به درازای شعر فارسی دارد. در دفتر شعری هر شاعری صرف نظر از سبک و دوره شعری کمابیش شعرهایی در ستایش خداوند، بزرگان مذهبی و مضامین دینی دیده می شود. اگر توجیدیه ها و مناجات ها را به دلیل عمومیت در شعر بیشتر شاعران از قلمرو شعر آیینی خارج کنیم و صرفاً به مضامین عاشورایی و مدایح و مرثی پیامبران و امامان پردازیم، باید گفت که شعر آیینی پیش از انقلاب عمدتاً به مضامین عاشورایی محدود می شد. پس از انقلاب شعر آیینی هم روند رو به رشدی داشته و هم تنوع بیشتری در موضوع و مضمون یافته است. یکی از امکاناتی که شاعر می تواند به کمک آن، نقش خیال انگیزی شعر را به ظرفیت های معناآفرینی آن پیوند زند، استفاده از تلمیح است. (محمدی، ۱۳۸۵: ۷).

تلمیح از جمله صنعتی است که تابع چند عامل اساسی: یکی سنت ادبی و دیگری ذوق و دانش ادیب و سوم میزان دخالت عناصر بیرونی چون زندگی شخصی، محیط، تاریخ، سیاست، وقایع اجتماعی و... است. روشن است نویسندگان و شعرا بسته به اینکه در معرض

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

کدام عنصر قرار می گیرند میزان و بسامد خاصی از تلمیح در آثارشان بیشتر می شود؛ بنابراین شاعری آرایه تلمیح را به کار می برد که اطلاعات جامع و کاملی از موضوع و مضمون مورد بحث داشته باشد؛ زیرا شاعر باید در خلال سخن به آیه ای شریفه، داستان، واقعه و... چنان اشاره کند که کلام با الفاظ اندک بر معانی بسیار دلالت کنند. تلمیح یکی از آرایه های پرکاربرد در شعر و نثر فارسی است و اغلب شاعران بزرگ در سخن خود از این آرایه سود برده اند. سطح استفاده از تلمیح هم در بین شاعران و نویسندگان متفاوت است و هر شاعر با توجه به میزان اطلاعاتش در مورد مسائل اساطیری، ملی، مذهبی، فرهنگی و... از تلمیح بهره می جوید؛ اما ارتباط این آرایه ادبی با اشعار آئینی از زیباترین اشعار است. این آرایه در گذشته به خاطر ایجاز در متن و در مباحث ادبی جدید به دلیل ارتباط آن با مباحث متنی دارای اهمیت است. شعر آئینی در ساختار شبیه سایر اشعار است و وجه مشخصه ی آن محتوای آن است که از مفاهیم قرآنی، کلام وحیانی، احادیث و روایات متأثر است و قلمرو بسیط و حوزه ی وسیعی دارد از جمله: شعر توحیدی، عرفانی، اخلاقی، ولایی، دفاع مقدس و مقاومت. فضای موجود در مضامین و محتوای شعر آئینی نیز از آغاز تا دوره ی معاصر، سیر بالنده ای را طی کرده و این رشد در روزگار ما در حال تکوین است (داورپناه، ۱۳۹۷: ۲۳).

مجاهدی از شعرای آئینی سرای معاصر است که در اشعار او، احساسات لطیف، روح غنایی، مضامین بلند و متعالی، خیال انگیزی، استعاره های اسمی و فعلی، تشخیص و بیان های پارادوکسیکال به وضوح دیده می شود. قالب اصلی اشعار ایشان غزل است، همچنین مثنوی ها و رباعیات وی درخور توجه است، البته ایشان در سایر قالب مانند قطعه، ترجیع بند و قصیده هم آثاری دارد. این شاعر متعهد قومی با ۳۴ سال سابقه مدیریت انجمن شعر و قصه استان قم و بیش از ده سال مدیریت دبیرخانه شعر آئینی کشور و کانون مداحان و شاعران استان قم و نیز ارائه طریق و راهنمایی شاعران جوان در حوزه شعر آئینی، تاثیر قابل توجهی بر این جریان داشته است، شرکت فعال در همایش های سراسری شعر دفاع مقدس، شب های شعر دفاع و مقاومت، جشنواره های مختلف ادبی، شب های شعر عاشورایی و... نشان از توانایی و علاقه وی به شعر دینی - مذهبی دارد که امروزه با نام شعر آئینی شناخته می شود که عنوان شعر آئینی نیز از ابداعات ایشان است و به دلیل مهارت و کسوت ایشان در این زمینه، به عنوان پدر شعر آئینی معاصر شناخته می شود (فولادی و قائم پناه، ۱۳۹۹: ۴). به همین دلیل در این پژوهش برآنیم به بررسی اشعار آئینی محمد علی مجاهدی از دیدگاه تلمیح پردازیم تا با نحوه به کارگیری تلمیح در اشعار آئینی او و نوآوری او را در این حوزه نشان دهیم.

نگارنده در این پژوهش کوشیده است تا در چند اثر آئینی محمد علی مجاهدی، به بازتاب انواع تلمیحات پردازد. این پژوهش به صورت مجزا به تلمیحات گوناگون در اشعار آئینی وی می پردازد. از آنجایی که تا کنون چنین پژوهشی در این زمینه صورت نگرفته است تهیه چنین پژوهشی ضروری نمود تا خوانندگان را با شعر این شاعر آشنا سازند و میزان هنر وی را در بکاربردن تلمیح بشناسند. لذا فرضیه های پژوهش به شرح زیر می باشند:

فرضیه اول پژوهش: تلمیحات استفاده شده در شعر محمد علی مجاهدی، دینی، اساطیری، تاریخی و قرآنی و پیامبران است.
فرضیه دوم پژوهش: در بین انواع تلمیح وی به تلمیحات قرآنی و پیامبران توجه بیشتری نموده است.

پیشینه پژوهش

پیشینه پژوهش های انجام شده در مورد بررسی انواع تلمیح در شعر به شرح زیر است:

قانونی و غلامحسینی در سال ۱۳۹۷ به بررسی و تحلیل تلمیح و انواع آن در بوستان سعدی پرداختند. آنها پی بردند در ادب فارسی کمتر شاعری را می توان پیدا کرد که شعرش به اندازه سعدی از قرآن و روایات تاثیر گرفته باشد؛ او از همان ابتدای بوستان تسلط بی نظیر خود را به کلام الله و احادیث نشان می دهد. وی مانند دیگر گویندگان و نویسندگان پارسی گوی به شیوه های بدیعی و گوناگون

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در
فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی
The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

از قرآن و حدیث بهره برده است. گاه از بخشی از آیه یا حدیث، گاه به معنی و مفهوم آن ها و گاه با تلمیح و اشاره به یک واژه، سخن خود را مرشح کرده است. در واقع الگو و ساختار اصلی سعدی در آثارش، «قرآن» است. وی در طرح فلسفه اخلاق خویش، قرآن را نصب العین قرار داده است. او از آیات در زمینه مدح و ستایش خداوند، آموزش نکات اخلاقی اسلامی و نتیجه های کاربردی در زندگی بهره گرفته است. اساس تأثیرپذیری سعدی از قرآن کاربرد مستقیم نیست؛ بلکه بنیاد آموزه های قرآن را در آفرینش فضای اشعار و حکایت ها به کار می گیرد. نوع جمله بندی ها، واژگان و تمایل به سجع و فاصله وحتى آهنگ جملات وی، رویکردی قرآنی دارد.

داور پناه در سال ۱۳۹۷ در مقاله ای به بررسی تلمیحات اشعار نو مهدی اخوان ثالث پرداخت. او دریافت تلمیحات اشعار نو مهدی اخوان ثالث که یکی از پر تلمیح ترین شاعران معاصر ایران است، در یکی از این گروه ها جای می گیرد؛ تلمیحات مرکزی که دغدغه اصلی شاعر، احیای تلمیحات ایرانی، را نشان می دهد، تلمیحات متحد که بیشترین اجزای تلمیحی را دارند و گاه اخوان اجزایی را به کار برده که در شعر کلاسیک فعال نبوده اند، تلمیحات ابداعی، اضافی، وصفی، اصطلاحی (ادبی، بازی و سرگرمی، شراب نوشی، نجومی، فلسفی، عرفانی)، اعلامی، تاریخی، دینی، فرهنگی (رسوم و باورهای قومی، آیینی، عامیانه و...)، شاهنامه ای (اسطوره ای و حماسی)، داستانی، شخصی (اشاره به زندگی خصوصی و خانوادگی)، اشاره به مضمون شعر، ترانه و مثل. در این پژوهش ضمن بررسی مفصل انواع تلمیحات اشعار نو اخوان، به پنج نوع از نوآوری های شاعر در کاربرد تلمیح نیز اشاره شده است که مهمترین آنها ترکیب دو تلمیح ایرانی و سامی است به منظور ایجاد تعادل و جلب توجه خواننده به تلمیح ایرانی در کنار مورد مشابه سامی.

اباذری و ترکمانی در سال ۱۳۹۴ در مقاله ای به بررسی تلمیح در اشعار سید علی موسوی گرمارودی و محمدعلی معلم دامغانی پرداختند. یافته های این تحقیق که به شیوه کتابخانه ای و اسنادی و به روش تحقیق توصیفی انجام یافته است، بیان گر آن است که درصد استفاده موسوی گرمارودی در اشعارش از تلمیحات بیشتر بوده است؛ موسوی گرمارودی ۵۶/۴۳ درصد و معلم دامغانی ۴۳/۵۷ درصد از تلمیحات مختلف را در شعر خود به کار گرفته اند. از کل تلمیحات به کار برده شده در اشعار دو شاعر، ۷۷/۶۱ درصد را تلمیحات دینی، ۲/۴ درصد تلمیحات قرآنی، ۹/۲۴ درصد تلمیحات ادبی، ۶/۸۴ درصد تلمیحات تاریخی، ۳/۹۱ درصد تلمیحات اساطیری تشکیل می دهند که تلمیحات دینی بیشترین درصد کاربرد را در اشعار دو شاعر داشته اند. هم چنین تلمیح به حضرت موسی (ع) با ۹/۰۷ درصد در اشعار موسوی گرمارودی و تلمیح به حضرت محمد (ص) با ۱۲/۲۱ درصد در اشعار معلم دامغانی بیشترین تکرار و بسامد کاربرد را نسبت به سایر شخصیت ها و یا عناوین داشته است.

پیشینه پژوهش انجام شده در مورد محمد علی مجاهدی:

فولادی و قائم پناه در سال ۱۳۹۹ در مقاله ای به بررسی و نقد اشعار آیینی محمدعلی مجاهدی (پروانه) پرداختند. آنها دریافتند مجاهدی از شعرای آیینی سرای معاصر است که در اشعار او، احساسات لطیف، روح غنایی، مضامین بلند و متعالی، خیال انگیزی، استعاره های اسمی و فعلی، تشخیص و بیان های پارادوکسیکال به وضوح دیده می شود. قالب اصلی اشعار ایشان غزل است، همچنین مثنوی ها ورباعیات وی درخور توجه است، البته ایشان در سایر قوالب مانند قطعه، ترجیع بند و قصیده هم آثاری دارد. این شاعر متعهد قمی با ۳۴ سال سابقه مدیریت انجمن شعر و قصه استان قم و بیش از ده سال مدیریت دبیرخانه شعر آیینی کشور و کانون مداحان و شاعران استان قم و نیز ارائه طریق و راهنمایی شاعران جوان در حوزه شعر آیینی، تاثیر قابل توجهی بر این جریان داشته است، شرکت فعال در همایش های سراسری شعر دفاع مقدس، شب های شعر دفاع و مقاومت، جشنواره های مختلف ادبی، شب های شعر عاشورایی و... نشان از توانایی و علاقه وی به شعر دینی - مذهبی دارد که امروزه با نام شعر آیینی شناخته می شود که عنوان شعر آیینی نیز از ابداعات ایشان است و به دلیل مهارت و کسوت ایشان در این زمینه، به عنوان پدر شعر آیینی معاصر شناخته می شود. روش تحقیق در این پژوهش به صورت اسنادی با استفاده از امکانات کتابخانه ای و شیوه استقرائی-تحلیلی، همراه با طبقه بندی داده هاست.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

مرادی در سال ۱۳۹۶ به بازنگری اشعار آیینی محمد علی مجاهدی از منظر انطباق با مبانی سبک هندی (مطالعه موردی: دفتر شکوه تماشایی) پرداخت. این مقاله نشان می دهد که فراهنجارهای سبک هندی تاثیر زیادی در آفرینش و زیبایی شناسی اشعار آیینی محمدعلی مجاهدی داشته است. محمد علی مجاهدی از شعرای آیینی سرای معاصر است که در اشعار او، احساسات لطیف، روح غنایی، مضامین بلند و متعالی، خیال انگیزی و دیگر امتیازات سبک هندی مانند استعاره های اسمی و فعلی، تشخیص، بیان های پارادوکسیکال، به وضوح دیده می شود. تخیل قدرتمند مجاهدی در آفرینش صور خیال همراه با تداعی یک سلسله از معانی پر رمز و راز فضایی را خلق کرده است که در آن روح شعر عصر صفوی با زبان شعر معاصر آمیخته شده است. روش تحقیق در این پژوهش به صورت اسنادی و با استفاده از امکانات کتابخانه ای و شیوه استقرایی تحلیلی، توأم با طبقه بندی داده ها است. نتایج حاصل شده تصویر روشنی از مولفه های سبک هندی در محمدعلی مجاهدی را نشان می دهد.

با توجه به بررسی در سایت های مختلف در مورد موضوع تلمیح در اشعار آئینی محمد علی مجاهدی هیچ گونه مقاله یا پایان نامه مستقلی نگاشته نشده است و این موضوع دارای نوآوری است.

تلمیح به آیات

از آن جهت که زادگاه محمد علی مجاهدی شهر قم است و او در خانواده ای مذهبی بزرگ شده عمده تلمیحات محمد علی مجاهدی تلمیح به آیات قرآنی است. اشاره و تلمیحات وی گاه صریح است و به خود آیه در شعر اشاره دارد و گاه به ترجمه آن و گاهی نیز از واژه های معروف در آیات قرآن استفاده کرده است که در ادامه به نمونه هایی از تلمیحات قرآنی اشاره می شود.

۱- تلمیح به آیه ۱۴۳ سوره اعراف

این همان سینه ی سیناست که در وادی طور

صد چو موسی ارنی گو نپذیرد به حضور (مجاهدی، ۱۳۷۹: ۱۰۲)

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرَاكَ وَلَكِن نُنظِرُكَ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ (اعراف/۱۴۳). و چون (قوم تقاضای دیدن خدا کردند) موسی (با هفتاد نفر بزرگان قومش که انتخاب شده بودند) وقت معین به وعده گاه ما آمد و خدایش با وی سخن گفت، موسی (به تقاضای جاهلانه قوم خود) عرض کرد که خدایا خود را به من آشکار بنما که جمال تو را مشاهده کنم. خدا در پاسخ او فرمود که مرا تا ابد نخواهی دید ولیکن به کوه بنگر، اگر کوه طور (بدان صلابت، هنگام تجلی) به جای خود برقرار ماند تو نیز مرا خواهی دید. پس آن گاه که تجلی خدایش بر کوه تابش کرد کوه را مندرک و متلاشی ساخت و موسی بی هوش افتاد. سپس که به هوش آمد عرض کرد: خدایا تو منزّه و برتری (از رؤیت و حس جسمانی، از چنین اندیشه) به درگاه تو توبه کردم و من (از قوم خود) اول کسی هستم که (به تو و تنزه ذات پاک تو از هر آرایش جسمانی) ایمان دارم.

۲- تلمیح به آیه ۸۲ سوره یس

در سماوات، ملائیک همه بی تاب و سکون

که دم آخر عمر ست و، دم کن فیکون! (مجاهدی، ۱۳۷۹: ۱۰۲)

إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ (یس/۸۲) چون به چیزی اراده فرماید کارش این بس که می گوید باش پس [بی درنگ] موجود می شود.

۳- تلمیح به اسرافیل

رزق را کرده دروغ از همه کس میکائیل

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در
فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی
The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

عنقریب است که در صور دمد، اسرافیل! (مجاهدی، ۱۳۷۹: ۱۰۳)

در قرآن از اسرافیل نام برده نشده است و تنها در روایات، سخن از این فرشته به میان آمده است. در قرآن از دمیدن شیپور (به عربی: نفخ صور)، سخن به میان آمده ولی به نام دمنده در آن اشاره ای نشده است، اما روایات تفسیری، نام دمنده شیپور را که در هنگام برپایی قیامت صورت می پذیرد اسرافیل ذکر کرده اند:

وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُنْ فَيَكُونُ قَوْلُهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يَنْفَخُ فِي الصُّورِ عَالِمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ... (انعام/۷۳) و اوست خدایی که آسمانها و زمین را به حق آفرید و روزی که بگوید: موجود باش، آن چیز بی درنگ موجود خواهد شد. سخن او حق است و پادشاهی و فرمان عالم روزی که در صور بدمند تنها با اوست و دانای نهان و آشکار است و هم او به تدبیر خلق دانا و (بر همه چیز) آگاه است.

وَنَادَيْنَاهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا (مریم /۵۲) و از جانب راست طور او را ندا دادیم و در حالی که با وی راز گفتیم او را به خود نزدیک ساختیم.

۴-تلمیح به سوره قدر

همرهان!

این لیله ی قدر من است

من هلال از داغ و این بدر من است (مجاهدی، ۱۳۹۳: ۳۳۲)

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿۱﴾ ما [قرآن را] در شب قدر نازل کردیم (القدر/۱) وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿۲﴾ و از شب قدر چه آگاہت کرد (القدر/۲) لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿۳﴾ شب قدر از هزار ماه ارجمندتر است (القدر/۳) تَنْزِيلُ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ﴿۴﴾ در آن [شب] فرشتگان با روح به فرمان پروردگارشان برای هر کاری [که مقرر شده است] فرود آیند (القدر/۴). سَلَامٌ هِيَ حَتَّى مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿۵﴾ [آن شب] تا دم صبح صلح و سلام است (القدر/۵).

۵-تلمیح به واژه ام الكتاب

زینب ای شیرازه ی ام الكتاب (مجاهدی، ب، ۱۳۷۹: ۳۹۹).

أم الكتاب واژه‌ای قرآنی که به دو معنای آیات محکم قرآن و لوح محفوظ به کار می‌رود. این واژه سه بار و در سوره‌های آل عمران آیه ۷، رعد آیه ۳۹ و زخرف آیه ۴ آمده است.

هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَابَهَ مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ (آل عمران/۷). اوست خدایی که قرآن را بر تو فرستاد که برخی از آن کتاب آیات محکم است که اصل و مرجع سایر آیات کتاب خداست و برخی دیگر متشابه است، و آنان که در دلشان میل به باطل است از پی متشابه رفته تا به تأویل کردن آن در دین راه شبهه و فتنه‌گری پدید آرند، در صورتی که تأویل آن را کسی جز خداوند و اهل دانش نداند؛ گویند: ما به همه کتاب گرویدیم که همه از جانب پروردگار ما آمده، و به این (دانش) تنها خردمندان آگاهند.

يَمْحُو اللَّهُ مَا يَشَاءُ وَيُثَبِّتُ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ (رعد/۳۹). خدا هر چه را خواهد (از احکام یا حوادث عالم) محو و هر چه را خواهد اثبات می‌کند و اصل کتاب (آفرینش) نزد اوست.

وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدَيْنَا لَعَلِي حَكِيمٌ (زخرف/۴). و همانا این کتاب نزد ما در لوح محفوظ که اصل مخزن کتب آسمانی است بسی بلند پایه و محکم اساس است.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در
فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی
The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

۶- تلمیح به ابولهب

از دشمنان بولهب آیین مادرش (مجاهدی، ب، ۱۳۷۹: ۷۸)

ابولهب یکی از عموهای پیغمبر اسلام صلی الله علیه و آله و سلم است که با او و اسلام مخالفت می ورزید و از این رو، در قرآن مجید به او وعده آتش جهنم داده شده است؛ چنان که در سوره المَسَد ۱۱۱، آیات ۱، ۲، ۳ می فرماید:

«تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَ تَبَّ، مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَ مَا كَسَبَ، سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ»؛ یعنی: شکسته باد دو دست ابولهب. دفع نکند از او مال او و آنچه که کسب کرده است. زود باشد که در آید به آتشی زبانه کشان.

۷- تلمیح به طوفان نوح

ای بیانت سربه سر طوفان خشم

نوح می دوزد به طوفان تو چشم (مجاهدی، ب، ۱۳۷۷: ۳۹۹).

- فَتَجَنَّبْنَاهُ وَ مَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ ... (یونس/۷۳). ما هم او و پیروانش را که با او در کشتی بودند نجات داده
- ... قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ ... (هود/۴۰). در آن هنگام به نوح خطاب کردیم که از هر جفت حیوان دو فرد (نر و ماده) حمل کند.

- ... فَتَجَنَّبْنَاهُ وَ أَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ (انبیاء/۷۶). و او را با اهل بیتش (و پیروانش) همه را از اندوه و بلای بزرگ (هلاکت غرق) نجات دادیم.

تلمیح به احادیث

۱- تلمیح به ام ابیها

محمد علی مجاهدی از تلمیحات به احادیث در اشعار خود بهره برده است که نمونه های آن در ادامه آورده شده اند.

تو عصمت خدا و بهشت محمدی

تو مفتخر به ام ابیهای احمدی (مجاهدی، ب، ۱۳۷۹: ۸۰)

در کتاب کشف الغمه در فضل شفیعه ی امت آورده شده که:

"ان النبی (ص) کان یحبها و یکنیها بام ابیها" فهم این مطلب و بیان این حقیقت که چرا پیامبر (ص) به حضرت فاطمه (س) ام ابیها (مادر پدرش) می گفتند بسیار مشکل است و نباید به سادگی از این حقیقت گذشت و تنها به این نکته اکتفا نمود که پیامبر (ص) علاقه ی خاصی به ایشان داشتند با دقت نظر بیشتری می توان این گونه تحلیل کرد که چون ولایت ثمره نبوت است بدون وجود مبارک حضرت زهرا (س) رسالت ناتمام می ماند و ولایت بی معنا می شد پس وجود مطهره ی ام ابیها حلقه اتصال ولایت به رسالت است.

در روایت است که: خداوند همسران پیامبر را ام المومنین لقب داد و چنین فرمود: النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ مَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا « (احزاب/۶). پیغمبر اولی و سزاوارتر به مؤمنان است از خود آنها (یعنی مؤمنان باید حکم و اراده او را مقدم بر اراده خود بدانند و از جان و مال در اطاعتش مضایقه نکنند) و زنان او (در اطاعت و عطف و حرمت نکاح، به حکم) مادران مؤمنان هستند و خویشاوندان نسبی شخص (در حکم ارث) بعضی بر بعضی دیگر در کتاب خدا مقدمند از انصار و مهاجرین (که با هم عهد برادری بسته اند) مگر آنکه به نیکی و احسان بر دوستان خود (از مهاجر و انصار) وصیتی کنید که این (تقدم وصیت بر ارث خویشان) هم در کتاب حق مسطور گردیده است.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در
فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی
The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

طبق آیه شریفه زوجات رسول خدا (ص) هر یک به کنیه ام المومنین مفتخر شدند و همگی به عنوان امهات مومنین معرفی گردیدند حضرت فاطمه زهرا(س) از این تشریف برای خود شرف و مزیتی خواست پس رسول خدا (ص) فاطمه (س) را چون جان شیرین در برکشید و بوسید و بویید و وجود مقدسش را ام اییها خواند یعنی اگر زنهای من مادرهای امت من هستند تو از نظر قدر و منزلت بالاتر از آنهايي ونه تنها ام الائمه بلکه مادر رسالت نیز هستی مقام حضرت فاطمه زهرا(س) مؤید دعوت نبوی است همان گونه که مقام رسالت و نبوت عیسوی بر مقام مریم مقدس تکیه داشت قرآن کریم جایگاه ایشان را در آیه تطهیر و مباحله در کنار پیامبر (ص) قرار میدهد. حضرت را ام اییها گویند زیرا علت غایی جهان هستی است و اگر کسی ادعا کند که ایشان واسطه فیض عالم می باشد گزافه نگفته است.

۲- تلمیح به حدیث رایت

ازوی من سیه شده، تو دست روی دست

بر گو کجاست بازوی خیبر شکن علی؟! (مجاهدی، ج، ۱۳۷۹: ۱۲۶).

رسول خدا (ص) فرمود:

"لَأُعْطِينَ الرَّأْيَةَ غَدًا رَجُلًا يُحِبُّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ، (وَ يُحِبُّهُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ) يَفْتَحَ اللَّهُ عَلَيَّ يَدِيهِ لَيْسَ بَفَرَّارٍ؛ همانا فردا این رایت را به مردی خواهم داد که خدا و رسول، را دوست دارد (و خدا و رسول هم، او را دوست دارند)، خدا خیبر را به دست او می گشاید. او هرگز نمی گریزد.

۳- تلمیح به زیارت عاشورا

از التهاب حسرت «یا لیتنا» فقط

بی رنگ می شدید از آن آزمون سرخ(همان: ۶۵).

اشاره دارد به زیارت عاشورا در مفاتیح الجنان دارد. صفحه ۴۸۰: یا لیتنی کنت معکم فأفوز فوزا عظیما «، (۱۴۵۶) «فیا لیتنی کنت معکم فأفوز معکم». (۱۴۵۷)

تلمیح به اجرام آسمانی

زهره ستاره ی زهره یا ناهید، رب النوع خنیاگری و آواز و طرب و موسیقی است. (شمیسا، ۱۳۷۱: ۳۶۳).

دارد مگر به پرده چه آهنگ؟

کاین چنین جان را به رقص، زهره ی رامشگر آورد(مجاهدی، ب، ۱۳۷۹: ۸۷).

فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنُسِ (تکویر/ ۱۵) سوگند به ستارگانی که بازمی گردند(فرهنگ نامه علوم قرآنی، برگرفته از مقاله «قسم به ستارگان»).

تلمیح به پیامبران

محمد علی مجاهدی از تلمیح به پیامبران نیز استفاده زیادی کرده است که نمونه های آن در ادامه آورده شده اند:

۱- حضرت ابراهیم(ع)

ابراهیم پیامبر، فرزند آزر بت تراش و پدر اسماعیل و اسحاق است. او در عصر نمرود در شهر اور (عراق کنونی) ولادت یافت. خداوند ابراهیم را از میان همه ی پیغمبران برگزید و او را خلیل خود خواند و از این روی به ابراهیم، خلیل الله گویند. ابراهیم نمرود را از بت پرستی نهی کرد از این رو نمرود خواست تا او را در آتش بسوزاند، به دستور نمرود آتشی عظیم افروختند و ابلیس به نمرودیان منجنیق ساختن را یاد داد و به وسیله ی منجنیق ابراهیم را در آتش انداختند اما آتش به امر خداوند بر ابراهیم گلستان شد. (شمیسا، ۱۳۹۰: ۸۲) روزی که مکه عطر پر جبریل داشت

در سر امین وحی هوای خلیل داشت(مجاهدی، ب، ۱۳۷۹: ۷۸)

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در
فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی
The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

۲- تلمیح به خاتم سلیمان

مشتاق تو و شیوه ی نام آوری توست

این خاتم پیروزه در انگشتی توست (مجاهدی، ب، ۱۳۷۹: ۸۳)

سلیمان پسر داوود و از پیغمبران و پادشاهان بنی اسرائیل است که بر طبق روایات مذهبی ۷۰۰ سال سلطنت کرد و تورات را نشر داد اما در متون تاریخی پادشاهی او را از ۹۷۳ تا ۹۳۵ پیش از میلاد گفته اند. دلیل حکومت سلیمان بر جن و انس وجود انگشتی سلیمان بود. که نگینی به وزن نیم دانگ داشت و بر آن اسم اعظم نقش شده بود. (شمیسا، ۱۳۷۱: ۳۸۳)

۳- حضرت عیسی (ع) و حضرت مریم (ع)

مریم مادر حضرت عیسی (ع) بدون شوی آبستن شد، بدین معنی که جبریل در آستین مریم دمید. او عیسی را حامله گشت. و از این روی عیسی را روح الله گویند. (شمیسا، ۱۳۷۲: ۴۷۱)

مریم از خاک، سراسیمه سر آورده برون شسته با اشک ز رخساره ی خود گرد قرون (مجاهدی، ۱۳۷۹: ۱۰۳)

مریم کمی زمهر تو را در سرشت داشت

کان قدر اعتبار به دیر و کنشت داشت (مجاهدی، ب، ۱۳۷۹: ۸۰)

اشاره دارد به:

إِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ (آل عمران/۴۵)
چون فرشتگان مریم را گفتند که خدا تو را به کلمه خود بشارت می دهد که نامش مسیح (عیسی) پسر مریم است، که در دنیا و آخرت آبرومند و از مقربان (درگاه خدا) است.

وَأَلْتَى أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ (انبیا/۹۱) و (یاد کن حال) آن زن (یعنی مریم) را که دامنش را پاکیزه نگاه داشت و ما در آن از روح خود بدمیدیم و او را با فرزندش (عیسی) معجز و آیتی بزرگ برای اهل عالم قرار دادیم.

۴- حضرت موسی (ع)

حضرت موسی در کوه طور خداوند را مناجات می کرد تا روزی به خداوند گفت: خود را به من بنما تا تورا ببینم. لیکن خطاب آمد که هرگز مرا نخواهی دید. سپس خداوند بر کوه تجلی فرمود لیکن کوه تاب نیاورد و پاره پاره شد و موسی مدهوش بر زمین افتاد. در سوره ی اعراف می فرماید:

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ تَرَانِي وَلَكِنْ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ (اعراف/۱۴۳)

و چون (قوم تقاضای دیدن خدا کردند) موسی (با هفتاد نفر بزرگان قومش که انتخاب شده بودند) وقت معین به وعده گاه ما آمد و خدایش با وی سخن گفت، موسی (به تقاضای جاهلانه قوم خود) عرض کرد که خدایا خود را به من آشکار بنما که جمال تو را مشاهده کنم. خدا در پاسخ او فرمود که مرا تا ابد نخواهی دید ولیکن به کوه بنگر، اگر کوه طور (بدان صلابت، هنگام تجلی) به جای خود برقرار ماند تو نیز مرا خواهی دید. پس آن گاه که تجلی خدایش بر کوه تابش کرد کوه را منداک و متلاشی ساخت و موسی بی هوش افتاد. سپس که به هوش آمد عرض کرد: خدایا تو منزّه و برتری (از رؤیت و حس جسمانی، از چنین اندیشه) به درگاه تو توبه کردم و من (از قوم خود) اول کسی هستم که (به تو و تنزه ذات پاک تو از هر آرایش جسمانی) ایمان دارم.

این همان سینه ی سیناست که در وادی طور

صد چو موسی آرنی گو نپذیرد به حضور (مجاهدی، ۱۳۷۹: ۱۰۲)

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در
فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی
The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

این همان طور تجلی ست که هنگام شهود بر رخ عارف سالک در اشراق گشود (مجاهدی، ۱۳۷۹: ۱۰۲)
۵- حضرت یعقوب (ع)

یعقوب پسر اسحاق و پدر یوسف از پیامبران بنی اسرائیل است. او ساکن کنعان یکی از شهرهای قدیم فلسطین بود. یعقوب، یوسف را از دیگر پسران دوست ترمی داشت و برآن بود تا او را جانشین خود کند. برادران بر یوسف حسد بردند و او را در چاهی انداختند و پیراهن او را خون الود کرده و به یعقوب نمودند و گفتند که گرگی او را دریده است. یعقوب در غم گم شدن یوسف صبر کرد و پیر شد و در خانه ی خود که به کلبه ی احزان معروف است در فراق پسر آن قدر گریست که کور شد. گروهی بازرگانان که به مصر می رفتند. در سر راه خود یوسف را از چاه کنعان بیرون کشیدند و با خود به مصر بردند و به عنوان برده فروختند. یوسف در مصر پیشرفت کرد تا آن که عزیز مصر گشت. هنگامی که در فلسطین قحطی شد برادران یوسف برای خرید غله به مصر رفتند. یوسف برادران را شناخت و پیراهن خود را برای پدر فرستاد. هنگامی که عطر آن پیراهن به مشام یعقوب رسید هردو چشم او شفا یافت. (یا حقی، ۱۳۹۴: ۷۰۳).

در سوره ی یوسف از قول یوسف به برادران می فرماید:
اَذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَاَلْقُوهُ عَلٰى وَجْهِ اَبِي يٰ اَتُوْنِيْ بِاَهْلِكُمْ اَجْمَعِيْنَ (یوسف/۹۳)
اکنون این پیراهن مرا نزد پدرم (یعقوب) برده و به روی او افکنید تا دیدگانش باز بینا شود آن گاه (او و) همه اهل بیت و خویشان خود را (از کنعان به مصر) نزد من آرید.

بیت الاحزان بود وزهرا، هیچکس باور نداشت

تا کنند از او دریغ این سایبان را ای بقیع! (مجاهدی، ۱۳۷۹: ۱۴)

این بیت اشاره دارد به محل عبادت و گریه حضرت فاطمه (س) در فراق پیامبر (ص) که توسط امام علی (ع) در قبرستان بقیع ساخته شده بوده. این محل، دارای گنبد و در مجاورت قبر عباس بن عبدالمطلب و بقعه ائمه بقیع بود و در سال ۱۳۴۴ ق به دست وهابیان ویران شد. این مکان پیش از تخریب، زیارت گاه شیعیان بود.

تلمیح به خاندان پاک پیامبر

محمد علی مجاهدی ارادت خاصی به امامان داشت و از آنجایی که در شهر قم که یک شهر مذهبی است زندگی می کرد اغلب اشعار وی تلمیح واضح به امامان داشت. وی در مورد واقعه کربلا اشعار زیادی را سروده است. در ادامه به ابیاتی که تلمیح به امامان دارد اشاره می شود.

۱- تلمیح به حضرت ابوالفضل (ع)

روز عاشورا چو آن هنگامه دید

نعره ای از پرده ی دل برکشید

کاین چه آشوبست و غوغا کردن است

دفع این روبه خصالان با منست (همان: ۳۲۳).

اشاره دارد به حضور حضرت ابوالفضل (ع) در واقعه روز نهم در کتاب موسوعه الامام الحسین (علیه السلام) (مجلسی، ۱۳۸۲: ۶۷۸ - ۶۸۰). عباس به نزدیک آن سنگین دلان بی حیا رفت و گفت: ای بی شرمان! اگر به گمان شما، ما گناهکاریم، زنان و اطفال ما چه گناه دارند؟ بر ایشان ترحم کنید و شربت آبی به ایشان بدهید.

از قهر تو، شاهین قدر پر ریزد

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در
فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی
The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

وز هیبت تو، شیر قضا بگریزد
ماند به تو کوه، اگر به رفتار آید؟
دریا به تو می ماند، اگر برخیزد (همان: ۱۸۳).
اشاره به شجاعت و دلآوری های حضرت عباس (ع) دارد. از این قبیل اشعار حماسی با ویژگی های زبانی مناسب و استفاده از تلمیح و تصویر های دلپذیر در اشعار استاد مجاهدی فراوان است .
کو شیر دلی که پنجه با شیر زند
بی حمله ره هزار نخجیر زند
ماند به تو خورشید، اگر بخروشد
ماند به تو شیر اگر که شمشیر زند(همان: ۱۸۶).
در این دو بیت نیز اشاره به حضرت ابوالفضل (ع) داشته است.
۲-تلمیح به حر ریاحی
نعره ی الله اکبر شو که چندان دیر نیست
می زند لبخند بر رویت امام عاشقان
کای دلاور! حرّ دیگر شو که چندان دیر نیست (همان: ۸۷)
(ابن طاووس، ترجمه میر ابوطالبی، ۱۳۸۰: ۱۱۹-۱۲۲؛ ۱۴۲-۱۴۱). در مورد حر ریاحی است. " حرّ رفت و در جایگاهش بین همگنان ایستاد و او را رعد و لرزه ای افتاد که چونان لرزه ای که بر بید می افتد."
۳-تلمیح به حضرت سجاد(ع)
چون شمع برافروختی از شعله ی تب
با آنکه طیب هر چه دردی ای دوست(همان: ۱۹۶)
اشاره به بیمار بودن امام سجاد دارد. [ابوحمزہ ثمالی](#) از حضرت علی بن حسین (علیه السلام) نقل می کند که فرمود: (هنگامی که پدرم نزدیک مغرب در شب عاشورا اصحاب را جمع کرد برای اینکه آنها را مرخص کند) من نزدیک او شدم تا آنچه را برای آنها می گوید بشنوم و من در آن هنگام مریض بودم، پس شنیدم که پدرم به اصحابش می فرمود... (مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، ج ۴۴، ص ۲۹۸، ح ۳، به نقل از الخرائج).
آن شب که بود فرصت سبز دعا فقط
گل کرد در قنوت شما، ربنا فقط
اشاره به نماز ظهر روز عاشورا در کتاب مقتل الحسین ابی مخنف دارد.
۴-تلمیح به حضرت علی (ع)
ازوی من سیه شده، تو دست روی دست
بر گو کجاست بازوی خیبر شکن علی؟! (مجاهدی، ج، ۱۳۷۹: ۱۲۶).
حضرت علی(ع) فاتح قلعه ی یهودی نشین خیبر است و در آن قلعه ی محکم را با دستان خود از جا کند. جهود قلعه ی خیبر را دشمن ترین کسان به اسلام ذکر کرده اند. به هر تقدیر در سال هفتم هجرت پیغمبر به مکه آمد و عمره به جا آورد و از آن جا به مدینه رفت و آماده جنگ با خیبریان شد.... (یاحقی، ۱۳۹۴: ۵۰۲).

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در
فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی
The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

ای به کام تو، زبان بوتراب (مجاهدی، ب، ۱۳۷۹: ۳۹۹).

بوتراب اشاره به امام علی دارد. در روایتی آمده است روایت اول عبایه بن ربیع از عبدالله بن عباس پرسید: چرا پیامبر (ص) خدا به علی (ع) لقب ابوتراب داد؟ عبدالله بن عباس پاسخ داد:

«به این جهت که او صاحب زمین است و حجت خدا بر اهل زمین. پس از رسول خدا بقا و آرامش زمین به وجود او بسته است و من از رسول خدا شنیدم که فرمود: «در روز قیامت، کافر پاداش و منزلت شیعه علی را می‌نگرد و می‌گوید: یا لیتنی کنتُ ترأییا (ای کاش من نیز وابسته به ابو تراب بودم و از شیعیان محسوب می‌شدم)؛ و این همان گفتار خداوند است که در آیه ۴۰ سوره نبأ می‌فرماید: ...وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَا لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا (۴۰)» (ترجمه: و کافر گوید: «کاش من خاک بودم.») [نبأ-۴۰] [۱]

علی می کرد شرم از روی زهرا

۵-تلمیح به حضرت مهدی (عج)

مهدی امام عصر که می گیرد انتقام

ز روی و پهلو و بازوی زهرا (مجاهدی، ۱۳۷۹: ۱۱۲)

تا آورد آفاق جهان را، به فرا چنگ

تا مهدی موعود، زند تکیه به اورنگ (مجاهدی، ب، ۱۳۷۹: ۸۴)

جمال مهدی موعود را زیارت کن

بین چه زایر فرخنده فال داری تو (همان: ۱۲۴)

۶-تلمیح به حضرت علی اصغر (ع)

زیر گلوی حرمله را نشانه رفت

لبخند کودکانه اصغر یکی یکی

سیراب کرد علقمه را شط تشنه را

با یک نگاه مرد دلآور یکی یکی

این دو بیت شعر اشاره به جریان شهادت حضرت علی اصغر در کتاب لهوف صفحه ۱۵۰ دارد.

۷-تلمیح به حضرت زهرا (س)

از اوست نیروی علی، نیروی بازوی علی

هم هم ترازوی علی، هم نور چشم مصطفی (مجاهدی، ۱۳۷۹: ۱۷۹).

شعر در مدح حضرت زهراست و برخی ابیات حماسی مانند بیت بالا دارد.

۸-تلمیح به امام حسین (ع)

بشنو به گوش عشق که از کربلا هنوز جوش و خروش مردم حق پیشه می رسد. از نینواست نغمه ی آزادگی بلند آوای شیر عشق از این پیشه می رسد (همان: ۱۹۰).

غزلی است در مدح شیر مرد کربلا که ابیاتی حماسی مانند دو بیت بالا در آن در وصف شجاعت و آزادگی سید و سالار شهیدان مشاهده می شود.

روز عاشورا چو آن هنگامه دید

نعره ای از پرده ی دل برکشید

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در
فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی
The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

کاین چه آشوبست و غوغا کردن است

دفع این رو به خصالان با منست (همان: ۳۲۳).

شعری است در قالب مثنوی درباره ی حماسه آفرینی های حضرت عباسی (ع).

استفاده از واژگان و تعبیرات حماسی در سراسر این مثنوی هویداست و با تمجید از دلآوری های آن حضرت وقایع روز عاشورا و ماجرای علقمه را به تصویر می کشد. در قالب مثنوی در وصف رشادت های خاندان رسالت و شهدای کربلا اشعار مناسب دیگری دارد که برخی از آنها با انتخاب یک بیت حماسی اشاره می کنیم مانند توصیف دلآوری های آبس از یاران حضرت سیدالشهدا.

بسکه کشت و ریخت خون از حد فزون

کشتی خود دید در گرداب خون (همان: ۳۵۲).

لرزه می افتد به جان خیل دشمن از خروشش

وز نهییش قلب هستی، نبض دنیا ایستاده (همان: ۴۵).

در این دو بیت نیز به امام حسین (ع) اشاره کرده است.

۹- تلمیح به حضرت زینب (س)

زینب ای شیرازه ی ام الکتاب

ای به کام تو، زبان بوتراب

ای بیانت سر به سر توفان خشم

نوح می دوزد به توفان تو چشم (همان: ۳۹۹).

در وصف عظمت های روحی حضرت زینب (ع) در بیشتر اشعاری که در مدح حضرت زینب (س) سروده به رشادت ها و عزت و عظمت شیرزن کربلا اشاره کرده است. همچنین در برخی اشعار دیگر نیز که درباره ی حوادث کربلا و ... سروده باز هم به عظمت های روحی و صبر و متانت و ایمان وی اشاره کرده مانند ابیات زیر:

زینب که از خروش رسای تو تا هنوز ا

لرزد بنای هرچه ستمگر، یکی

یکی با یک نهیب صف شکنت، عرصه های کفر

خالی شد از سوار و تکاور یکی یکی (مجاهدی، ۱۳۹۰: ۳۴).

با استفاده از واژگان حماسی بسیار زیبا به خطبه های کوبنده ی حضرت زینب (س) که در انتقال پیام عاشورا بسیار موثر بود اشاره کرده است.

تلمیح به عارفان و پارسایان

محمد علی مجاهدی تنها تلمیحی که به عارفان و پارسایان داشته است تلمیح به اویس قرنی و سلمان است که نمونه اشعار وی در ادامه بیان شده اند:

۱- اویس قرنی

اویس از مردم یمن واز تابعین که پیغمبر را ندید ولی به او ایمان آورد گویند به خدمت مادر مشغول بوده است نتوانست به خدمت حضرت حاضر شود به خدمت عمر آمد و در جنگ صفین همراه حضرت علی (ع) بود و ظاهرا در همین جنگ کشته شد. (شمیسا، ۱۳۷۲: ۱۵۷)

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در
فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی
The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

شهر من تا مدینه ی عشق است هم او پس است و هم قرن باقی است (مجاهدی، ۱۳۷۹: ۱۹۱)
اشاره دارد به اینکه او پس قرنی با اینکه پیامبر را ندید اما به او ایمان آورد و از تابعین بود.

۲- سلمان فارسی

سلمان فارسی از صحابه ی مشهور پیامبر که به اسلام او مثل می زنند. او اولین ایرانی است که اسلام آورد. قبر او در مداین نزدیک ایوان کسری است و به سلمان پاک معروف است پیامبر در حق او فرمود: « سلمان منا أهل البيت » سلمان از اهل بیت من است. (شمیسا، ۱۳۹۰: ص ۳۸۱)

سلمان دوید و گفت پیام علی به او گویی که ایستاده فرا روی همسرش (مجاهدی، ب، ۱۳۷۹: ۷۷)
پیراهن عروسی خود داد و عشق گفت: حسن خدای داد چه حاجت به زیورش؟ (مجاهدی، ب، ۱۳۷۹: ۷۷)
اشاره دارد به اهدای لباس عروسی حضرت فاطمه به یک فقیر در روز عروسی اش که سلمان فارسی در همان روز در مورد این موضوع، پیام پیامبر را به گوش حضرت علی رساند.

تلمیح به عناصر اساطیری

محمد علی مجاهدی به عناصر اساطیری توجه کمتری داشته است و عمده تمرکز وی به تلمیح آیات قرآنی و احادیث است. عناصر اساطیری که محمد علی مجاهدی به آن ها اشاره کرده است جام جهن بین، سیمرغ و هما هستند.

۱- جام جهان بین

جام جم یا جام جهان بین یا جام جهان نما ، بنا بر اساطیر ایرانی ، جامی بود که جمشید همه ی جهان را در آن می دید. در تعبیر عرفانی - مانند آنچه در شعر حافظ آمده که سالها دل طلب جام جم از مامی کرد « گاهی به دل عارف تعبیر کرده اند و گاه به باطن انسان کامل (یا حقی، ۱۳۹۴: ۲۲۹)

جام تو همان جام جهان بین رسول است در حنجره ی توست که فریاد بتول است (مجاهدی، ب، ۱۳۷۹: ۸۳).

۲- سیمرغ

سیمرغ نام یک چهره اسطوره ای افسانه ای ایرانی است. او نقش مهمی در داستان های شاهنامه دارد. کنامش کوه اسطوره ای قاف است. دانا و خردمند است و به رازهای نهان آگاهی دارد. زال را می پرورد و همواره او را زیر بال خویش پشتیبانی می کند. به رستم در نبرد با اسفندیار رویین تن یاری می رساند (یا حقی، ۱۳۹۴: ۴۰۴).

ای بوده با صفات خدایی در اتصاف نامی اگر به جاست ز سیمرغ و کوه قاف (مجاهدی، ب، ۱۳۷۹: ۸۰)

۳- هما

هما به باور ایرانیان باستان مرغی استخوان خوار است که در افسانه ها وقتی جانشینی برای پادشاه نبود، آن را رها کرده و بر شانه هر کس که می نشست او را پادشاه می کردند! (شمیسا، ۱۳۷۱: ۷۰۴)

این است آن همای سعادت ، که کاینات خواهد که ظل رحمت او بر سر آورد (مجاهدی، ب، ۱۳۷۹: ۸۷).

نتیجه گیری:

تلمیح از جمله صناعتی است که تابع چند عامل اساسی: یکی سنت ادبی و دیگری ذوق و دانش ادیب و سوم میزان دخالت عناصر بیرونی چون زندگی شخصی، محیط، تاریخ، سیاست، وقایع اجتماعی و... است. روشن است نویسندگان و شعرا بسته به اینکه در معرض کدام عنصر قرار می گیرند میزان و بسامد خاصی از تلمیح در آثارشان بیشتر می شود؛ بنابراین شاعری آرایه تلمیح را به کار می برد که

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در
فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی
The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

اطلاعات جامع و کاملی از موضوع و مضمون مورد بحث داشته باشد؛ زیرا شاعر باید در خلال سخن به آیه ای شریفه، داستان، واقعه و... چنان اشاره کند که کلام با الفاظ اندک بر معانی بسیار دلالت کنند. تلمیح یکی از آرایه های پرکاربرد در شعر و نثر فارسی است و اغلب شاعران بزرگ در سخن خود از این آرایه سود برده اند. سطح استفاده از تلمیح هم در بین شاعران و نویسندگان متفاوت است و هر شاعر با توجه به میزان اطلاعاتش در مورد مسائل اساطیری، ملی، مذهبی، فرهنگی و... از تلمیح بهره می جوید؛ اما ارتباط این آرایه ادبی با اشعار آئینی از زیباترین اشعار است. این آرایه در گذشته به خاطر ایجاز در متن و در مباحث ادبی جدید به دلیل ارتباط آن با مباحث متنی دارای اهمیت است. شعر آئینی در ساختار شبیه سایر اشعار است و وجه مشخصه ی آن محتواست که از مفاهیم قرآنی، کلام وحیانی، احادیث و روایات متأثر است و قلمرو بسیط و حوزه ی وسیعی دارد از جمله: شعر توحیدی، عرفانی، اخلاقی، ولایی، دفاع مقدس و مقاومت. فضای موجود در مضامین و محتوای شعر آئینی نیز از آغاز تا دوره ی معاصر، سیر بالنده ای را طی کرده و این رشد در روزگار ما در حال تکوین است. مجاهدی از شعرای آئینی سرای معاصر است که در اشعار او، احساسات لطیف، روح غنایی، مضامین بلند و متعالی، خیال انگیزی، استعاره های اسمی و فعلی، تشخیص و بیان های پارادوکسیکال به وضوح دیده می شود. قالب اصلی اشعار ایشان غزل است، همچنین مثنوی ها و رباعیات وی درخور توجه است، البته ایشان در سایر قوالب مانند قطعه، ترجیع بند و قصیده هم آثاری دارد. این شاعر متعهد قمی با ۳۴ سال سابقه مدیریت انجمن شعر و قصه استان قم و بیش از ده سال مدیریت دبیرخانه شعر آئینی کشور و کانون مداحان و شاعران استان قم و نیز ارائه طریقی و راهنمایی شاعران جوان در حوزه شعر آئینی، تاثیر قابل توجهی بر این جریان داشته است، شرکت فعال در همایش های سراسری شعر دفاع مقدس، شب های شعر دفاع و مقاومت، جشنواره های مختلف ادبی، شب های شعر عاشورایی و... نشان از توانایی و علاقه وی به شعر دینی - مذهبی دارد که امروزه با نام شعر آئینی شناخته می شود که عنوان شعر آئینی نیز از ابداعات ایشان است و به دلیل مهارت و کسوت ایشان در این زمینه، به عنوان پدر شعر آئینی معاصر شناخته می شود. این پژوهش به وسیله روش تحلیل محتوا یا توصیفی - تحلیلی و اطلاعات آن با شیوه کتابخانه ای به انجام رسیده است. روش کار در این پژوهش بدین صورت بود که در ابتدا انواع تلمیح در اشعار آئینی محمد علی مجاهدی مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت. در ادامه شواهدی از اشعار محمد علی مجاهدی برای هر مورد ارائه می شود. برای تدوین این پژوهش از روش مطالعه و فیش برداری، یادداشت برداری و سایت های معتبر، تحقیقات کتابخانه ای، مقالات و پایان نامه های انجام شده که با موضوع مرتبط است استفاده شده است.

سوالات پژوهش به شرح زیر هستند:

انواع تلمیح در شعر محمد علی مجاهدی کدام اند؟

تلمیحات استفاده شده در شعر محمد علی مجاهدی، تلمیح به آیات قرآن، احادیث، پیامبران از جمله حضرت ابراهیم (ع)، حضرت موسی (ع)، حضرت یعقوب (ع)، حضرت عیسی (ع)، حضرت مریم (ع) و امامان هستند. محمد علی مجاهدی همچنین از تلمیح به عارفان و پارسایان از جمله سلیمان، اویس قرنی و تلمیح به عناصر اساطیری همچون جام جهان بین، سیمرغ و هما استفاده کرده است. .
پر بسامدترین نوع تلمیح در شعر محمد علی مجاهدی کدام است ؟

برای پاسخ به این پرسش تعداد تلمیحات شمارش شدند و نتیجه آن در قالب جدولی به شرح زیر است:

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در
فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی
 The 4th National Conference on Innovation and
 Research in Persian culture, language and literature

جدول (۱). بسامد انواع تلمیح

نوع تلمیح	تعداد
تلمیح به آیات	۸
تلمیح به احادیث	۴
تلمیح به پیامبران	۵
تلمیح به امامان	۹
تلمیح به عارفان و پارسایان	۲
تلمیح به عناصر اساطیری	۳

در بین انواع تلمیح وی به تلمیحات به آیات و امامان توجه بیشتری نموده است. محمدعلی مجاهدی از شاعران آیینی سرای معاصر که به دلیل پیشگامی و کسوت در این عرصه و تلاش در صیانت از مرزهای شعر آیینی و استحکام اساس این نوع شعر در حوزه نظری و عملی و نیز تربیت شاعران جوان به عنوان «پدر شعر آیینی» شمرده می شود. مجاهدی از جمله شاعران معاصر است که در زمینه شعر آیینی صاحب سبک است و در این نوع اشعار دستی توانا دارد. شعر محمدعلی مجاهدی زبانی ساده و روان دارد و در عین حال استوار و سنجیده است. واژگان دشوار در شعر او اندک است. با توجه به سبک محمدعلی مجاهدی در سرودن اشعار آیینی، وی در کنار استفاده از لغات و ترکیبات و افعال قدیمی از لغات و ترکیبات و افعال رایج در زبان امروزی استفاده می کند؛ اشعار مجاهدی جمع میان زبان ادبی کهن و زبان ادبی نو است که گاهی واژگانی از زبان عامیانه هم در آن دیده می شود. همچنین از آنجا که وی از جمله شاعران ترکیب ساز است دارای ترکیبات نو و جذابی می باشد نکته قابل توجه دیگر، واژه سازی هایی است که ضمن اشعار می یابیم که گاه قافیه و ردیف مرکب پدید آورده اند. بهره گیری مناسب از ظرفیت کلمات یا استفاده از ردیف های خاص نیز از ویژگی های شعر مجاهدی است. محمدعلی مجاهدی شاعری آیینی است و شعر مذهبی را به خوبی می شناسد؛ بیشتر اشعار محمدعلی مجاهدی در مدح یا منقبت اهل بیت و به ویژه قیام کربلا و حادثه عاشورا است؛ موضوعاتی از قبیل امام حسین علیه، پیامبر و امام علی، حضرت زهرا طلا و... همچنین اشعار زیبایی درباره دفاع مقدس سروده است که خط فکری وی را به خوبی نمایان می کند. مجاهدی نوع خاصی از نگاه به زندگانی اهل بیت علیهم السلام دارد که همانا بعد حماسی زندگی این بزرگواران است. زبان شعری مجاهدی اگرچه روان و گویاست، بهره گیری از تلمیح برای اشاره به وقایع موجب شده تا فضاهای ذهنی گوناگونی در شعر بسازد و معانی تودرتو را به تصویر بکشد.

فهرست منابع و مآخذ:

کتاب:

۱. ابن منظور، محمدبن مكرم (بی تا). *لسان العرب*، ج دوم، بیروت: انتشارات دارالفکر للطباعة والنشر والتوزیع.
۲. احمدی، بابک (۱۳۸۸). *ساختار و تأویل متن*، ج یازدهم، تهران: نشر مرکز.
۳. آق اولی، عبدالحسین «حسام العلماء» (بی تا). *دررالدب در فن معانی*، بیان، بدیع، بی جا: بی نا.
۴. الهی قمشه ای. مهدی. (۱۳۸۴). *قرآن*. تهران: انتشارات جاجرمی
۵. انوری، محمد بن محمد (۱۳۷۶). *دیوان انوری*، به اهتمام محمدتقی مدرس رضوی، ج پنجم، تهران: علمی و فرهنگی.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

۶. براهنی، رضا (۱۳۸۰). طلا در مس، تهران: انتشارات زریاب
۷. برقی، سید حمیدرضا (۱۳۹۰). قبله مایل به تو، چاپ اول، انتشارات فصل پنجم .
۸. ----- (۱۳۹۲). طوفان واژه ها، چاپ هجدهم، انتشارات فصل پنجم .
۹. پورنامداریان، تقی (۱۳۸۱). سفر در مه. تهران: انتشارات نگاه.
۱۰. تفتازانی، مسعودبن عمر (بی تا). کتاب المطول، بهامشه حاشیه السید میرشریف، قم: انتشارات مکتبه الداوری.
۱۱. تقوی، نصرالله (۱۳۱۷). هنجار گفتار در فن معانی و بیان و بدیع فارسی، تهران: انتشارات چاپخانه مجلس.
۱۲. حافظ، شمس الدین محمد (۱۳۸۷). دیوان حافظ، به سعی سایه، ج سیزدهم، تهران: انتشارات کارنامه.
۱۳. حلبی، علی اصغر (۱۳۸۸). تأثیر قرآن و حدیث در ادبیات فارسی، ج ششم، تهران: انتشارات اساطیر.
۱۴. خطیب قزوینی، جلال الدین محمد بن عبدالرحمن بن عمر بن احمد بن محمد (۱۴۲۴ ق. ۲۰۰۳ م). الايضاح فی علوم البلاغه المعانی والبیان والبدیع، وضع حواشیه ابراهیم شمس الدین، بیروت: انتشارات دارالکتب العلمیه.
۱۵. دعبل خزاعی (۱۳۹۱). علی اکبر ولایتی، سرویراستاری هومن عباسپور، شرکت سهامی کتابهای جیبی، تهران: انتشارات امیرکبیر .
۱۶. دقیقی طوسی، ابومنصور محمد بن حمد (۱۳۷۳). دیوان دقیقی طوسی، به اهتمام محمد جواد شریعت، ج دوم، تهران: انتشارات اساطیر.
۱۷. دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغتنامه دهخدا، ج پنجم، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ دوم از دوره جدید.
۱۸. رضایی، عربعلی (۱۳۸۲). واژگان توصیفی ادبیات (انگلیسی - فارسی)، تهران: انتشارات فرهنگ معاصر.
۱۹. سبزیان مرادآبادی، سعید و میر جلال الدین کزازی (۱۳۸۸). فرهنگ نظریه و نقد ادبی، واژگان ادبیات و حوزه‌های وابسته انگلیسی - فارسی، تهران: انتشارات مروارید.
۲۰. شمس قیس، محمد بن قیس (۱۳۸۸). المعجم فی معایر اشعار العجم، به تصحیح عبدالوهاب قزوینی و تصحیح مجدد مدرس رضوی و تصحیح مجدد سسیروس شمیسا، تهران: انتشارات علم.
۲۱. شمس العلماء گرگانی، محمد حسین (۱۳۷۷). ابداع البدیع، به اهتمام حسین جعفری، با مقدمه جلیل تجلیل، تبریز: انتشارات احرار.
۲۲. شمیسا، سیروس (۱۳۷۱). فرهنگ تلمیحات، ج سوم، تهران: انتشارات فردوس و مجید.
۲۳. ----- (۱۳۷۲). نگاهی تازه به بدیع، ج چهارم، تهران: انتشارات فردوس با همکاری انتشارات مجید.
۲۴. ----- (۱۳۷۹). بیان. تهران: انتشارات فردوسی
۲۵. ----- (۱۳۹۰). فرهنگ تلمیحات، تهران: انتشارات میترا .
۲۶. شوالیه، ژان و آلن گربران (۱۳۸۸). فرهنگ نمادها، جلد اول، ترجمه و تحقیق سودابه فضایی، تهران: انتشارات جیحون.
۲۷. صائب تبریزی (۱۳۷۵). دیوان صائب تبریزی، جلد اول، به کوشش محمد قهرمان، تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
۲۸. صفوی، کورش (۱۳۹۰). از زبان شناسی به ادبیات. تهران: انتشارات سوره ی مهر.
۲۹. عباسپور، هومن (۱۳۸۱). «تلمیح»، دانشنامه ادب فارسی، ج دوم، به سرپرستی حسن انوشه، تهران: انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
۳۰. علوی، یحیی بن حمزه (۱۳۳۲ ق.). الطراز المتضمن لاسرار البلاغه و علوم حقایق الایجاز، قاهره.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and Research in Persian culture, language and literature

۳۱. فرهنگ نامه علوم قرآنی، برگرفته از مقاله "قسم به ستارگان".
۳۲. فولادی، محمد(۱۳۸۳). تحلیل سیر شعر فارسی از ۱۳۵۸-۱۳۶۷ ه.ش. قم: انتشارات دانشگاه قم.
۳۳. قاسمی، حسن (۱۳۸۳). صور خیال در شعر مقاومت. تهران: انتشارات فرهنگ گستر
۳۴. کاردگر، یحیی(۱۳۸۸). فن بدیع در زبان فارسی. تهران: انتشارات فراسخن
۳۵. کافی، غلامرضا(۱۳۸۹). شناخت ادبیات انقلاب اسلامی، تهران: انتشارات بنیاد حفظ آثار و ارزش های دفاع مقدس
۳۶. مجاهدی، محمدعلی (۱۳۹۳). آینه های سفالی. تهران: انتشارات فصل پنجم
۳۷. ----- (۱۳۷۹). شکوه شعر عاشورا. قم: انتشارات مرکز تحقیقات اسلامی سپاه.
۳۸. ----- (۱۳۹۰). یک آسمان پرواز. قم: انتشارات سهروردی
۳۹. مجلسی، محمدباقر (۱۳۹۵ ه.ق). بحارالنوار، چاپ دوم، تهران: انتشارات دارالکتب الاسلامیه .
۴۰. محدثی خراسانی، زهرا(۱۳۸۸). شعر آیینی و تأثیر انقلاب اسلامی بر آن. تهران: انتشارات مجتمع فرهنگی عاشورا
۴۱. محدثی خراسانی، زهرا؛ (۱۳۸۸)، شعر آیینی و تأثیر انقلاب اسلامی بر آن، تهران: انتشارات مجتمع فرهنگی عاشورا
۴۲. محمدی، محمدحسین (۱۳۸۵). فرهنگ تلمیحات شعر معاصر، ج دوم، تهران: انتشارات میترا.
۴۳. مراغی، احمد مصطفی (۱۴۲۲). علوم/البلاغه/البیان والمعانی والبدیع، بیروت: انتشارات دارالکتب العلمیه، الطبعة الرابعة.
۴۴. مصدق، حمید (۱۳۸۶). مجموعه اشعار حمید مصدق، ج اول، تهران: انتشارات مؤسسه انتشارات نگاه.
۴۵. مطلوب، احمد (۱۴۰۶). معجم/المصطلحات/البلاغیه و تطورها، الجزء الثاني، بی جا: انتشارات مطبعةالمجمع العلمی العراقی.
۴۶. هدایت، رضاقلی بن محمد هادی (۱۳۸۳). مدارج البلاغه در علم بدیع، به اهتمام حمید حسنی با همکاری بهروز صفرزاده، تهران: انتشارات فرهنگستان زبان و ادب فارسی.
۴۷. همایی، جلال الدین ((۱۳۷۰). معانی و بیانی. تهران: انتشارات هما
۴۸. ----- (۱۳۷۰). فنون بلاغت و صناعات ادبی، ج هفتم، تهران: انتشارات مؤسسه نشر هما.
۴۹. همتی، همایون (۱۳۸۷). فهم هنر و هنر فهم، چاپ اول، آبادان: انتشارات پرسش
۵۰. واعظ کاشفی سبزواری، کمال الدین حسین (۱۳۶۹). بدایع/لافکار فی صنایع/لاشعار، ویراسته و گزارده میر جلال الدین کزازی، تهران: انتشارات نشر مرکز.
۵۱. وحیدیان کامیار، تقی (۱۳۷۹). بدیع از دیدگاه زیبایی شناسی. تهران: انتشارات دوستان.
۵۲. یاحقی، محمدجعفر(۱۳۹۴). فرهنگ اساطیر و داستان واره ها در ادبیات فارسی. تهران: انتشارات فرهنگ معاصر

مقاله:

۱. ابادزی، زهرا، ترکمانی، وجیهه. (۱۳۹۴). بررسی تلمیح در اشعار سید علی موسوی گرمارودی و محمدعلی معلم دامغانی. *زیبایی شناسی ادبی* ۶(۲۳)، ۴۷-۷۲.
۲. داورپناه، گل آرا، ۱۳۹۷، بررسی تلمیحات اشعار نو مهدی اخوان ثالث، پنجمین همایش متن پژوهی ادبی نگاهی تازه به سبک شناسی، بلاغت، نقد ادبی، تهران
۳. فولادی، محمد و قائم پناه، محمدحسین، ۱۳۹۹، بررسی و نقد اشعار آیینی محمدعلی مجاهدی (پروانه)، ششمین همایش ملی پژوهش های نوین در حوزه زبان و ادبیات ایران، تهران.

چهارمین کنفرانس ملی نوآوری و تحقیق در
فرهنگ، زبان و ادبیات فارسی

The 4th National Conference on Innovation and
Research in Persian culture, language and literature

۴. مرادی، مریم، ۱۳۹۶، بازنگری اشعار آیینی محمد علی مجاهدی از منظر انطباق با مبانی سبک هندی (مطالعه موردی: دفتر شکوه تماشایی)، همایش ملی پژوهش های شعر معاصر فارسی، یاسوج